

چکیده

حریم زندگی خصوصاً امروزه به دلیل ظهور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین مورد تهدید قرار گرفته است. اینترنت از یکسو، دسترسی آزاد به اطلاعات شخصی و همچنین تحریف و تخریب آن‌ها و امکان سوءاستفاده و بهره‌برداری و انتشار هویت افراد را برای اهدافی غیرمجاز تسهیل می‌نماید و از سوی دیگر ردیابی اطلاعات مرتبط با هویت افراد و محتوای پیام‌های ارسالی آن‌ها را میسر می‌سازد. از این رو در سطوح ملی و بین‌المللی، قوانینی وضع شده است تا استفاده‌کنندگان اطلاعات حریم خصوصی اطلاعات افراد را رعایت نمایند. پژوهش باهدف بررسی مفاهیم مرتبط با حریم داده‌پیام‌های شخصی، به سیر تحول قانون‌گذاری و نقد و بررسی مقررات ایران در خصوص حمایت از داده‌های شخصی می‌پردازد.

کلید واژه:

حریم خصوصی، قانون تجارت الکترونیکی، مسئولیت مدنی، مجازات نقض داده‌پیام، ایران

رعایت حریم خصوصی در فضای

مجازی

مورد مطالعه: حقوق ایران

حسین علی احمدی جشقانی

عضو هیئت علمی دانشگاه علم و صنعت ایران،

تهران

aliahmadi@iust.ac.ir

آرش شوق‌نیا

دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت فناوری

اطلاعات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران

ایران

shoghlian@gmail.com

مقدمه

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّبُ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ؛"

"ای کسانی که ایمان آورده اید، از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید که پاره‌ای از گمان‌ها گناه است و جاسوسی مکنید و بعضی از شما غیبت بعضی نکند. آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده اش را بخورد؟ از آن کراهت دارید (پس) از خدا بترسید که خدا توبه پذیر و مهربان است." (حجرات، ۴۹)

برخی صاحب‌نظران تجارت الکترونیک لایه‌های حفاظت از داده‌های الکترونیکی را به شرح زیر طبقه‌بندی نموده‌اند: ۱. راهکارهای فناوریانه که خود شامل نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای مرتبط هستند که در لایه اول قرار می‌گیرند. ۲. سیاست‌ها و رویه‌های سازمانی که شامل رویه‌های داخلی حفاظت از داده‌ها که از طریق پروتکل‌های سازمانی و دستگاهی پیاده‌سازی می‌شوند در لایه دوم و میانی قرار می‌گیرند. ۳. در لایه سوم و خارجی‌ترین سطح، حفاظت از داده قوانین و استانداردهای صنعتی قرار می‌گیرند.

دسته‌بندی شکل زیر نشان می‌دهد پیشرفت‌های بسیار سریع فناوریانه امکان‌ها از یکسو و امکان نقض پروتکل‌های سازمانی از سوی دیگر، سوءاستفاده از اطلاعات اشخاص را میسر می‌سازد. بنابراین، وجود قوانین بازدارنده و ضمانت اجرای حقوقی و کیفی برای صیانت از داده‌پیام ضروری هست.

بهره‌گیری از ابزار فنی موجود به منظور حمایت از داده‌ها نظیر فیلتر کردن و رمزنگاری یا رویه‌های داخلی سازمان‌ها و صنایع بسیار ضروری و حائز اهمیت است اما به هیچ‌عنوان کافی نیستند. برای حمایت کافی و مؤثر از حریم خصوصی داده‌های شخصی در ارتباطات الکترونیکی وجود قواعد متناسب با چنین حمایتی اجتناب‌ناپذیر هستند. (زر کلام، ۱۳۸۶)

مرور ادبیات

برخی از سازمان‌های بین‌المللی از مدت‌ها پیش گام‌های مهمی در این زمینه برداشته‌اند. (قناد، ۱۳۹۰) از آن جمله:

۱) سازمان همکاری و توسعه اقتصادی سازمان ملل متحد OECD، در سال ۱۹۹۷ اصولی را به منظور حمایت از داده‌ها ارائه کرده است. این اصول بیشتر توسعه تجارت و اقتصاد را در نظر داشته‌اند.

۲) سازمان ملل متحد به موضوع از دیدگاه حقوق بشر نگرسته و در سال ۱۹۹۰ رهنمودهایی برای قانون‌گذاری فایل‌های داده‌های شخصی رایانه‌ای ارائه کرده است.

۳) پارلمان و شورای اروپا اشاره کرد که از سال ۱۹۷۶ فعالیت‌های خود را برای تدوین دستورالعمل‌هایی برای کشورهای عضو در خصوص حمایت از داده‌های شخصی آغاز کرده است. (دستورالعمل‌های تصویب‌شده در سال‌های ۲۰۰۲/۲۰۰۶).

این قواعد از مدت‌ها پیش در قالب مقررات قانونی در حقوق برخی کشورها وضع شده‌اند که در زیر به اختصار برخی از آن‌ها نام‌برده شده است:

۱. اولین قانون حمایت از داده‌ها در سال ۱۹۷۳ در سوئد تصویب شد. ۲. قانون حمایت از داده‌های انگلیس ۱۹۸۴ که در سال ۱۹۹۸ جایگزین قانونی با همین نام شد. ۳. قانون ۱۹۷۸ فرانسه در خصوص انفورماتیک، ایمیل‌ها و آزادی‌ها که در سال ۲۰۰۱ مورد اصلاح واقع شد. (حمایت از اشخاص حقیقی در مقابل پردازش داده‌های شخصی)

در ایران در سال ۱۳۸۲، قانون تجارت الکترونیک تصویب شد و در ابواب سوم و چهارم به حمایت از داده‌پیام شخصی پرداخت. تفویض اختیار در حوزه نظام ملی طبقه‌بندی خدمات شناسه کالا در غالب آئین‌نامه ماده ۷۹ قانون تجارت الکترونیک صورت پذیرفت: « به‌منظور اجرایی نمودن نظام ملی طبقه‌بندی و خدمات شناسه کالا و خدمات و تهیه آیین‌نامه اجرایی آن، کارگروهی مرکب از وزرای بازرگانی (رئیس)، امور اقتصادی و دارایی، جهاد کشاورزی، صنایع و معادن، تعاون، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و رئیس‌کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تشکیل شود.» و اختیارات هیئت‌وزیران مندرج در ماده ۷۹ قانون تجارت الکترونیک (مصوب ۱۳۸۲) در خصوص تصویب آیین‌نامه یادشده به وزرای عضو این کارگروه تفویض گردید. (تصویب‌نامه هیئت‌وزیران، نظام ملی طبقه‌بندی و خدمات شناسه کالا و خدمات، ۱۳۸۵، بندهای ۴-۵)

در سال ۱۳۹۴ آئین‌نامه شناسه کالا و خدمات در وزارت بازرگانی به تصویب رسید. (آئین‌نامه شناسه کالا و خدمات وزارت بازرگانی، ۱۳۹۴)

سؤال تحقیق

آیا قوانین و مقررات ایران، از قوانین، لوایح، تصویب‌نامه‌ها از داده‌های شخصی در محیط الکترونیک حمایت می‌نمایند؟ قلمرو شمول این حمایت‌ها تا کجاست؟ نقض حمایت از داده‌پیام از چه مجازات و مسئولیت‌هایی در ایران برخوردار است؟

روش تحقیق

پژوهش با مطالعه تطبیقی مقررات اروپا و بین‌الملل به بررسی محتوا و مضمون مقررات ایران می‌پردازد تا دریابد چه ضمانت‌های اجرایی برای نقض حریم خصوصی در داده‌پیام‌های الکترونیکی وجود دارد و رفتار حاکمان ایران بر اساس قوانین چگونه تنظیم شده است؟ در این تحقیق مسئولیت کیفری از مسئولیت مدنی تفکیک شده است.

تعاریف تحقیق

قبل از ورود به بحث در مورد مقررات حمایت از داده‌پیام شخصی در قانون تجارت الکترونیک ایران تعریف یک سری از مفاهیم مرتبط همچون داده‌های شخصی، پردازش داده‌های شخصی، اصول حاکم بر پردازش داده‌های شخصی ضروری به نظر می‌رسد تا در سایه این مفاهیم به بررسی تحلیلی‌تر مفاد قانون در این زمینه بپردازیم. لذا در زیر هرکدام از این مفاهیم به اختصار شرح داده شده:

تعریف داده‌های شخصی

داده‌ها و اطلاعات زمانی بانام یا شخصی تلقی می‌شوند که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم شناسایی اشخاص را ممکن سازد. داده‌هایی که مستقیماً شخصی تلقی می‌شوند عبارت‌اند از: نام و نام خانوادگی اشخاص، داده‌هایی که به‌طور غیرمستقیم شخصی تلقی می‌شوند عبارت‌اند از: آدرس جغرافیایی یا پستی، شماره ملی، شماره گواهینامه رانندگی، شماره حساب بانکی، شماره کارت بانکی، شماره اشتراک آب و برق و تلفن و گاز، عکس یا تصویری که شناسایی شخص را ممکن سازد.

تعریف پردازش الکترونیکی داده‌های شخصی

مجموعه عملیاتی که با استفاده از وسایل اتوماتیک، جمع‌آوری، ثبت، تدوین، تغییر، حفظ و انهدام داده‌های شخصی را ممکن می‌سازد و همچنین مجموعه عملیاتی با همان ماهیت که امکان بهره‌برداری از فایل‌ها یا پایگاه داده و به‌ویژه، ارتباطات هم‌زمان یا تماس‌ها، مشاوره‌ها یا تبادل داده‌های شخصی را فراهم می‌سازد.

تعریف حریم خصوصی

در محیط واقعی و غیرمجازی، مقررات خاصی در زمینه حمایت از حریم خصوصی وجود ندارد. (زرکلام ت. و). همان‌طور که یکی از متخصصان حقوق حریم خصوصی عنوان کرده اند: "در ایران حقوق و آزادی‌هایی که تحت عنوان حریم خصوصی قابل حمایت هستند غالباً به‌طور ضمنی و در بطن قواعد مختلف هر چند به‌طور ناقص مورد حمایت قرار گرفته‌اند. مبانی اسلامی نظام حقوقی ایران، قانون اساسی، قانون آئین دادرسی کیفری، قانون آئین دادرسی مدی، قوانین و مقررات مربوط به ارتباطات پستی، تلفی، اینترنتی در زمره قوانینی هستند که گاه به‌طور ضمنی و گاه صریحاً از برخی مصادیق حریم خصوصی حمایت کرده‌اند." (باقر انصاری، ۱۳۸۶، ص ۵ - ۶)

در دولت هشتم پیش نویس لایحه ای تحت عنوان «حمایت از حریم خصوصی» در نهاد ریاست جمهور آماده شد که تمامی ابعاد حقوق حریم خصوصی را در بر داشت. برخی از نکات مهم این لایحه غیر مصوب در مجلس شورای اسلامی عبارت است از:

- ۴) حریم خصوصی قلمروی از زندگی هر شخص است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چارچوب قانون، انتظار دارد تا دیگران، بدون رضایت وی، به آن وارد نشوند یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته باشند، یا در آن قلمرو، وی را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، اشیاء همه افراد، اماکن خصوصی و منازل، محل های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران، حریم خصوصی محسوب می‌شوند. (لایحه حمایت از حریم خصوصی، ماده ۲، بند یک)
- ۵) اطلاعات شخصی افراد عبارت از اطلاعات وابسته به شخصیت افراد نظیر وضعیت زندگی خانوادگی، عاداتهای فردی، ناراحتی های جسمی و شماره کارتهای اعتباری و شماره حسابهای بانکی است. (لایحه حمایت از حریم خصوصی، ماده ۲، بند چهار)
- ۶) اطلاعات راجع به وضعیت زندگی جنسی، اعتقادات (اعم از فلسف، مذهبی و سیاسی)، عضویت در احزاب یا تشکلهای صنفی و وضعیت نژادی، قومی و قبیله ای افراد اطلاعات شخصی حساس محسوب می‌شوند. (لایحه حمایت از حریم خصوصی، ماده ۲، بند پنج)
- ۷) هرگونه مشاهده، مطالعه، استتساخ یا تکثیر تمام یا بخشی از آن یا تهیه رونوشت کامل از آن، دسترسی به اطلاعات محسوب می‌شود. (لایحه حمایت از حریم خصوصی، ماده ۲، بند شش)

حمایت از داده‌های شخصی در ایران

در قانون تجارت الکترونیکی مصوب سال ۱۳۸۲، در فصل سوم از باب سوم قانون (حمایت از داده‌پیام شخصی Data Protection) مواد ۵۸ الی ۶۲ و در باب چهارم - مبحث سوم - فصل دوم (نقض حمایت از داده‌پیام شخصی) ماده ۷۱ الی ۷۳ این حمایت مطرح شده است. علاوه بر قانون تجارت الکترونیک در ایران به صورت غیرمستقیم در موارد زیر قوانین به حمایت از داده‌های خصوصی اشاره دارند:

۸) قانون اساسی جمهوری اسلامی، مصوب ۱۳۵۸: در اصل ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۳۹، ۴۷.

۹) قانون مدنی، مصوب ۱۳۱۱.

۱۰) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مصوب ۱۳۸۸ مجمع تشخیص مصلحت نظام

۱۱) لایحه حمایت از حریم خصوصی، پیشنهادی ۱۳۸۲.

در لایحه حمایت از حریم خصوصی، پیشنهادی دولت که هنوز به تصویب نرسیده نیز حریم خصوصی ارتباطات اینترنتی در مواد ۱۰۳ الی ۱۱۰ پیشنهادی مطرح شده است.

تحلیل حمایت از داده‌پیام در حقوق ایران

مواد ۵۸ الی ۶۲ قانون تجارت الکترونیکی ایران در خصوص حمایت از داده‌پیام شخصی Data Protection را به عنوان تحلیل داده‌پیام‌های الکترونیک در حقوق ایران را بررسی می‌نمائیم.

ماهیت داده‌پیام شخصی

داده‌پیام‌ها پیام بر دو دسته هستند: داده‌پیام شخصی و داده‌پیام عمومی. «داده‌پیام شخصی» (Private Data): یعنی «داده‌پیام»‌های مربوط به یک شخص حقیقی، مشخص و معین. (قانون تجارت الکترونیکی ایران، ۱۳۸۲، ماده ۲، بند ر) از این بند ماده ۲ قلمرو داده‌پیام شخصی در ایران استخراج می‌گردد که دارای دو شرط هست: ۱. اشخاص حقوقی را شامل نمی‌شود. ۲. تمام داده‌هایی که بتوان به شخص حقیقی مشخص و معین نسبت داد، داده‌پیام شخصی تلقی می‌شود.

ویژگی داده‌پیام شخصی در ایران

ذخیره، پردازش و یا توزیع «داده‌پیام»‌های شخصی مبین ریشه‌های قومی یا نژادی، دیدگاه‌های عقیدتی، مذهبی، خصوصیات اخلاقی و «داده‌پیام»‌های راجع به وضعیت جسمانی، روانی و یا جنسی اشخاص بدون رضایت صریح آن‌ها به هر عنوان غیرقانونی است. (قانون تجارت الکترونیکی ایران، ۱۳۸۲، ماده ۵۸)

نکات مهم این ماده عبارت‌اند از:

۱۲) داده‌هایی که ذخیره، پردازش و یا توزیع آن‌ها ممنوع شده است جنبه حصری دارند و توسعه مصادیق آن به‌ویژه آن‌جا که ضمانت اجرای کیفری مورد نظر است مخالف اصل قانونی بودن جرم و مجازات و اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری خواهد بود.

۱۳) کسب رضایت باید به صورت صریح باشد.

۱۴) در این ماده تنها از داده‌های شخصی حساس حمایت می‌شود.

۱۵) موارد استثنای دریافت رضایت از سوژه مشخص نشده است (نظیر موارد مرتبط با امنیت ملی یا تحقیقات جنایی).

در صورت رضایت شخص موضوع «داده‌پیام» نیز به شرط آنکه محتوای داده‌پیام طبق قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی باشد ذخیره، پردازش و توزیع «داده‌پیام» های شخصی در بستر مبادلات الکترونیکی باید با لحاظ شرایط زیر صورت پذیرد:

۱۶) اهداف آن مشخص بوده و به طور واضح شرح داده شده باشند. (قانون تجارت الکترونیکی ایران، ۱۳۸۲، ماده ۵۹)

۱۷) «داده‌پیام» باید تنها به اندازه ضرورت و متناسب با اهدافی که در هنگام جمع‌آوری برای شخص موضوع «داده‌پیام» شرح داده شده جمع‌آوری گردد و تنها برای اهداف تعیین شده مورد استفاده قرار گیرد.

۱۸) «داده‌پیام» باید صحیح و روزآمد باشد.

۱۹) شخص موضوع «داده‌پیام» باید به پرونده‌های رایانه‌ای حاوی «داده‌پیام» های شخصی مربوط به خود دسترسی داشته و بتواند «داده‌پیام» های ناقص و یا نادرست را محو یا اصلاح کند.

۲۰) شخص موضوع «داده‌پیام» باید بتواند در هر زمان با رعایت ضوابط مربوطه درخواست محو کامل پرونده رایانه‌ای «داده‌پیام» های شخصی مربوط به خود را بنماید.

اصول داده‌پیام‌های شخصی در ایران

در ماده ۵۸ و ۵۹ قانون تجارت الکترونیکی برخی از اصول ناظر بر حمایت از حریم داده‌های شخصی در محیط الکترونیکی مورد توجه قرار گرفته است که از آن جمله می‌توان به اصل تحصیل قانونی و مبتنی بر رضایت سوژه یا شخص موضوع گردآوری و پردازش (ماده ۵۸)، اصل تحصیل مضیق و مرتبط (بندهای الف و ب ماده ۵۹)، اصل درستی یا صحت داده‌های گردآوری شده (مندرج ماده ۵۹)، اصل دسترسی ذینفع به داده‌پیام‌های مرتبط با خود (بند د ماده ۵۹) و بالاخره اصل اصلاح و امحاء (بند دو، ماده ۵۹) اشاره کرد.

با این حال مواد ۵۹ و ۶۰ و ۶۱ قانون تجارت الکترونیکی از حیث اصول حاکم بر داده‌های شخصی و موارد زیر دارای ایراد هستند:

۲۱) در ماده ۵۹ رعایت شرایط ذخیره، پردازش و توزیع داده‌پیام موکول به این شده که محتوای آن به موجب قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی باشد که بسیار مبهم است. در حقیقت معلوم نیست کدام قوانین هستند.

۲۲) برخی اصول از قبیل انتخاب، اصل امنیت، اصل شفاف سازی، اصل ممنوعیت افشا و اصل عدم انتقال در این ماده لحاظ نشده است.

۲۳) مستثنیات تحصیل رضایت به آیین نامه ارجاع داده شده که هنوز تعیین نشده.

۲۴) مشخص نیست مسئول بررسی صحت و روزآمدی اطلاعات کیست؟ خود کاربر یا خدمات رسان؟

۲۵) در بند دسترسی اشخاص به پرونده ها و تغییر اطلاعات یا از بین بردن آن می تواند موجب مخدوش شدن اطلاعات شخصی افراد شود و هزینه های تایید و به روز رسانی این اطلاعات را برای خدمت رسان ها بالا ببرد و عملا امکان پذیر نیست.

۲۶) ذخیره، پردازش و یا توزیع «داده پیام» های مربوط به سوابق پزشکی و بهداشتی تابع آئین نامه ای است که در ماده (۷۹) این قانون خواهد آمد. آئین نامه اجرائی ماده ۷۹ قانون تجارت الکترونیکی در سال ۱۳۸۵ به تصویب هیئت وزیران رسید. (قانون تجارت الکترونیکی ایران، ۱۳۸۲، ماده ۶۰)

اصول حاکم بر داده های شخصی

از مجموعه مقررات اروپایی و بین المللی در زمینهٔ حمایت از حریم خصوصی داده های شخصی، می توان فهمید که قواعد کلی حاکم بر حمایت از داده پیام است که می توان در مواردی که قانون گذار حکم صریح و خاصی ندارد، در تبیین و تعیین فروع بحث و یافتن راه حل مسائل و قضایای جزئی به راه حل قضیه دست یافت. (اصلانی، ۱۳۸۴)

دسته بندی اصول داده های الکترونیکی

الف. اصول تحصیل داده ها

۲۷) اصل تحصیل قانونی و منصفانه: مطابق این اصل تحصیل داده های شخصی مربوط به دیگری می باید از طریق روش و ابزار قانونی و مشروع صورت گیرد.

۲۸) اصل تحصیل مضیق و مرتبط: بموجب این اصل اولاً تحصیل داده ها تنها برای هدف قانونی و مشروع مجاز است (لااقل می توان گفت تحصیل داده ها برای هدف غیر قانونی یا نامشروع ممنوع است). ثانياً نوع داده های گردآوری شده باید باهدف اولیه تحصیل داده ها منطبق باشد ثالثاً گردآوری داده ها باید تنها به میزان مورد نیاز برای هدف اولیه و اعلام شده صورت گیرد و گردآوری داده های اضافی ممنوع است.

۲۹) اصل انتخاب: اصل انتخاب بدان معناست که موسسه یا شخصی که قصد گردآوری داده ها در خصوص شخص سوژه را دارد پیش از هر چیزی می باید این امکان را برای کاربر فراهم آورد که صریحا نظر خود را مبنی بر اینکه آیا با گردآوری داده های شخصی خود موافقت دارد یا خیر؟ اعلام نماید.

۳۰) اصل اطلاع: مفهوم اصل اطلاع آن است که گردآوری و پردازش داده های شخصی (حداقل در خصوص پردازش های تغییر دهنده داده) منوط به اعلام مراتب به شخص سوژه هست مگر در مواردی که قانون بنا به پاره ای مصالح استثنایی و مصرح (همچون مسائل امنیتی) خلاف آن را مقرر دارد.

ب. اصول نگهداری داده ها

۳۱) اصل امنیت: اصل امنیت بدان معناست که کسی که داده ها را تحصیل نموده یا در اختیار دارد می باید تدابیر امنیتی لازم برای جلوگیری از دسترسی یا پردازش غیرمجاز داده ها توسط دیگران را بکار گیرد و عدم بکار گیری چنین تدابیری موجب مسئولیت اوست.

۳۲) اصل شفافیت: بر اساس این اصل، موسسه مورد بحث باید اولاً در صورت تقاضا، امکان دسترسی اشخاص به محتوا، نوع، هدف گردآوری و سایر اطلاعات مربوط به داده‌های شخصی ایشان را فراهم آورده؛ ثانیاً باید رویه خاصی برای حمایت از حریم خصوصی اطلاعاتی اشخاص داشته و آن را بنحو شفاف در دسترس کاربران قرار دهد.

۳۳) اصل دسترسی: بموجب این اصل موسسه دارنده داده‌ها می‌باید در صورت درخواست کاربری که داده‌های او تحصیل یا پردازش می‌شود (سوژه) امکان دستیابی او را به اطلاعات مربوط به نوع، ماهیت و روش گردآوری و احیاناً کیفیت داده‌های مزبور فراهم آورد.

۳۴) اصل صحت: این اصل که اصلی کیفی بوده و ناظر بر محتوای داده‌ها است اقتضای آن دارد که موسسه یا شخصی که به گردآوری و پردازش داده‌ها می‌پردازد در تمام مراحل، نه تنها داده‌های صحیح گردآوری پردازش و منتقل نماید بلکه ترتیبات و تدابیر مقتضی برای حصول اطمینان از صحیح بودن، کامل بودن و روزآمد بودن داده‌ها نیز بکار گیرد.

ج. اصول به‌کارگیری داده‌ها

۳۵) اصل پردازش مرتبط: بر اساس این اصل گردآورنده و پردازشگر داده‌ها تنها اجازه پردازش داده‌ها را در حدود مورد توافق داشته یا اجازه قانونگذار را دارد و باید از پردازش آن‌ها برای اهداف غیر مرتبط و ثانوی خودداری کند.

۳۶) اصل ممنوعیت افشاء: بر اساس این اصل افشاء داده‌ها به اشخاص ثالث و بمنظور نیل به یک هدف ثانوی، امری است که علی‌الاصول در چارچوب اجازه اولیه صادره از سوی سوژه یا قانونگذار نمی‌گنجد و لذا ممنوع است و این اصل در تمامی مراحل تحصیل پردازش و انتقال داده‌ها لازم‌الرعایه هست.

د. اصول مربوط به امحاء و انتقال داده‌ها

۳۷) اصل امحاء: این اصل که از آثار اصل امنیت است اقتضا دارد به محض برطرف شدن نیاز پردازشگر یا دارنده داده‌ها به آن‌ها، نسبت به زائل نمودن و امحاء داده‌های مزبور اقدام نماید.

۳۸) اصل عدم انتقال: بر این اساس در بحث از حریم خصوصی اطلاعاتی یکی از اصول حاکم و بنیادین که در تمام مراحل، باید از سوی دارنده و پردازشگر داده‌ها رعایت شود اصل ممنوعیت انتقال فرامرزی داده است.

ه. سایر اصول داده‌ها

۳۹) اصل رضایت: بر اساس این اصل از آنجا که هدف از تدوین مقررات حمایت از داده‌های شخصی در درجه اول صیانت از حقوق شهروندان است، لذا علی‌الاصول در اغلب موارد اخذ رضایت سوژه می‌تواند وصف ممنوعیت و تخلف را از اعمال ناقض حریم خصوصی (در هر یک از مراحل تحصیل، پردازش و انتقال و امحاء داده‌ها) سلب نماید.

۴۰) اصل مسوولیت: بر اساس این اصل می‌توان گفت که گردآورنده و پردازشگر داده‌ها نسبت به تخلف از احکام قانونی و تجاوز به حریم خصوصی شهروندان علی‌الاصول و مشروط به تحقق شرایط عمومی و اختصاصی مسوولیت دارد و شهروندان در هر حال حق دادخواهی و تقاضای بهره‌مندی از روشهای جبران را دارند.

ضمانت اجرای نقض حریم داده‌های شخصی

بررسی مواد ۷۱ تا ۷۳ قانون تجارت الکترونیک و تحلیل شرایط تحقق مسوولیت مدنی، نشان می‌دهد دو نوع مسوولیت برای حمایت از داده‌پیام‌های الکترونیک وجود دارد: مسوولیت مدنی و مسوولیت کیفری.

ضمانت اجرای کیفری نقض حریم داده‌پیام‌های شخصی

قانون تجارت الکترونیک ایران تنها به ضمانت اجرای کیفری نقض حریم داده‌های شخصی پرداخته. در زیر به بررسی این مواد خواهیم پرداخت و در نهایت به تحلیل شرایط تحقق مسئولیت مدنی نقض حریم داده‌های شخصی خواهیم پرداخت. مواد ۷۱ تا ۷۳ قانون تجارت الکترونیک ایران برای اشخاصی که مواد ۵۸ و ۵۹ این قانون را نقض کنند، مجازات تعیین کرده است. نقض شرایط قانونی داده‌پیام شخصی در بستر الکترونیک ممکن است از سوی اشخاص و یا دفاتر خدمات صدور گواهی صورت پذیرد و در هر دو صورت جرم هست.

هرکس در بستر مبادلات الکترونیکی شرایط مقرر در مواد (۵۸) و (۵۹) این قانون را نقض نماید مجرم محسوب و به یک تا سه سال حبس محکوم می‌شود. (قانون تجارت الکترونیک ایران، ۱۳۸۲، ماده ۷۱) هرگاه جرایم راجع به «داده‌پیام»های شخصی توسط دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی و سایر نهادهای مسئول ارتکاب یابد، مرتکب به حداکثر مجازات مقرر در ماده (۷۱) این قانون محکوم خواهد شد. (قانون تجارت الکترونیک ایران، ۱۳۸۲، ماده ۷۲)

در صورتی که این جرم توسط دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی و سایر نهادهای مسئول ارتکاب یابد، مرتکب به حداکثر مجازات مقرر (سه سال حبس) محکوم خواهد شد. (قانون تجارت الکترونیک ایران، ۱۳۸۲، ماده ۷۲) اگر به واسطه بی‌مبالاتی و بی‌احتیاطی دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی جرایم راجع به «داده‌پیام»های شخصی روی دهد، مرتکب به سه ماه تا یک‌سال حبس و پرداخت جزای نقدی معادل پنجاه میلیون (۵۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال محکوم می‌شود. (قانون تجارت الکترونیک ایران، ۱۳۸۲، ماده ۷۳) چنانچه جرم به دلیل بی‌مبالاتی و بی‌احتیاطی دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی رخ دهد، مرتکب به سه ماه تا یک سال حبس و پرداخت جزای نقدی محکوم خواهد شد. (قانون تجارت الکترونیک ایران، ۱۳۸۲، ماده ۷۱)

ضمانت اجرایی مدنی نقض حریم داده‌های شخصی

بنابر قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ می‌توان ناقض حریم خصوصی داده‌های شخصی را در صورت تحقق عناصر مسئولیت مدنی مسئول جبران خسارت در فضای مجازی دانست. «هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجاری یا به هر حق دیگری که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.» (قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، ماده ۱) «در موردی که عمل واردکننده زیان موجب خسارت مادی یا معنوی زیان دیده باشد دادگاه پس از رسیدگی و ثبوت امر او را به جبران خسارت مزبور محکوم می‌نماید و چنانچه عمل واردکننده زیان موجب یکی از خسارات مزبور باشد دادگاه او را به جبران همان نوع خساراتی که وارد نموده محکوم خواهد نمود.» (قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، ماده ۲)

عناصر لازم جهت تحقق مسئولیت مدنی در حقوق ایران نام، عبارت اند از: ۱. وجود ضرر ۲. ارتکاب فعل زیان بار ۳. رابطه سببیت بین فعل شخص و ضرری که وارد شده. در صورت محقق شدن هر سه عنصر لازم جهت تحقق مسئولیت مدنی طبق ماده ۳ همین قانون می‌توان نسبت به جبران خسارت ناشی از نقض قوانین داده‌پیام‌های شخصی افراد اقدام نمود. «دادگاه میزان زیان و طریقه و کیفیت جبران آن را با توجه به اوضاع و احوال قضیه تعیین خواهد کرد.» (قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، ماده ۳)

نتیجه‌گیری

پژوهش برای دست‌یابی به نظریه حقوق ایران در باب حمایت از داده‌پیام‌های شخصی الکترونیک، به بررسی و تحلیل محتوا و مضمون مقررات قدیم و جدید ایران می‌پردازد و با تحلیل و نقد برخی از قوانین، مقررات، آئین‌نامه‌ها و لوایح پیشنهادی هیئت دولت موارد حمایت از داده‌پیام شخصی را در دو باب مدنی و کیفری دسته‌بندی می‌نماید. برخی از نتایج این تحقیق، عبارت اند از:

۱. تحقیق به دسته‌بندی اصول حاکم بر کسب، نگهداری و پردازش داده‌های خصوصی در ایران می‌پردازد.
۲. بر اساس مقررات ایران، نقض حمایت از داده پناه‌های شخصی با مسئولیت مدنی در قانون مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری مندرج در قانون تجارت الکترونیک مواجه می‌گردد.
۳. امروزه بسیاری از محدوده‌های قانون‌گذاری در جهت حمایت کیفری از شهروندان در برابر سوءاستفاده از تهدیدات ناشی از پیشرفت‌های فنی گام برداشته‌اند و برای برخی صدمات وارده به زندگی خصوصی افراد، ضمانت اجرای کیفری وضع کرده‌اند. هدف از وضع این قوانین، اعمال نظارت بر عملیات ذخیره، پردازش و توزیع داده‌پیام‌های شخصی افراد است و پاسخی تقنینی به وحشت عمومی شهروندان نسبت به پیشرفت‌های فناوری است. در ایران نیز قوانینی برای حمایت از داده‌پیام‌های شخصی تصویب شده است. قانون تجارت الکترونیک ایران نیز نمونه‌ای از این قانون‌گذاری حمایتی تلقی می‌شود که با وجود کاستی‌ها پایه و اساسی برای حمایت از امنیت حریم خصوصی اطلاعاتی اشخاص در مبادلات الکترونیکی محسوب می‌شود.
۴. توسعه زیرساخت‌ها و فرهنگ تجارت الکترونیک باعث گسترش سریع این سبک از داد و ستد در فضای مجازی شده و در نتیجه تعاملات تجاری و ارتباطی از طریق اینترنت اطلاعات شخصی افراد که برای اینگونه تبادلات مورد استفاده قرار می‌گیرد بیش از پیش در دسترس اشخاص ثالث و سوءاستفاده احتمالی آن‌ها قرار می‌گیرد.

منابع

۱. قانون تجارت الکترونیک ایران، مصوب ۱۳۸۲
۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی، مصوب ۱۳۵۸.
۳. قانون مسئولیت مدنی، مصوب ۱۳۳۹.
۴. قانون مدنی ایران، مصوب ۱۳۱۱.
۵. قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مصوب ۱۳۸۸.
۶. تصویب‌نامه هیئت‌وزیران، نظام ملی طبقه‌بندی و خدمات شناسه کالا و خدمات، ۱۳۸۵.
۷. آئین‌نامه شناسه کالا و خدمات وزارت بازرگانی، مصوب ۱۳۹۴.
۸. لایحه حمایت از حریم خصوصی، پیشنهادی ۱۳۸۲.
۹. قانون حمایت از داده‌های سوئد، مصوب ۱۹۷۳.
۱۰. قانون حمایت از داده‌های انگلیس، مصوب ۱۹۸۴.
۱۱. قانون حمایت از داده‌های انگلیس، مصوب ۱۹۹۸.
۱۲. قانون حمایت از اشخاص حقیقی در مقابل پردازش داده‌های شخصی فرانسه، مصوب ۱۹۷۸.
۱۳. قانون اصلاح حمایت از اشخاص حقیقی در مقابل پردازش داده‌های شخصی فرانسه، مصوب ۲۰۰۱.
۱۴. دستورالعمل‌های پارلمان و شورای اروپا، مصوب سال‌های ۱۹۹۵، ۲۰۰۲، ۲۰۰۶.
۱۵. باقر انصاری، حقوق حریم خصوصی، انتشارات سمت، چاپ اول ۱۳۸۶.
۱۶. زر کلام، ستار، حقوق تجارت الکترونیک، چاپ چهارم، نشر شهر دانش، ۱۳۹۶.
۱۷. قناد، فاطمه، حمایت از داده‌پیام‌های شخصی در بستر تجارت الکترونیکی، تحقیقات حقوقی، زمستان، ۱۳۹۰ ضمیمه شماره ۵۶.
۱۸. فیضی چکاب، غلام‌نبی؛ حامد مهاجر پیله داربنی و حمید کشاورز نجفی، قواعد تبلیغ در حقوق تجارت الکترونیک و ضمانت اجرای آن، هفتمین همایش ملی و اولین همایش بین‌المللی تجارت و اقتصاد الکترونیک، ۱۳۹۲.